

ΠΡΟΣΟΧΗ: Μόνον για την ανάγνωση και όχι για δημοσίευση!

Μόσχα, 5 Μαρτίου 2013 Ημερίδα

***Α' Αρχιπελαγική Ρωσική Εκστρατεία (1769-1774).
Ζητήματα ιστορικής προσέγγισης***

Ανακοίνωση Δρ. Πάνου Ν. Στάμου

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΛΕΓΟΜΕΝΟΥ

ΜΕΓΑΛΟΥ ΡΩΣΙΚΟΥ ΔΟΥΚΑΤΟΥ ΤΟΥ ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΥΣ

**Επιστημονικός αντίλογος με τη θεώρηση Ρωσικών, Ελληνικών και
αδημοσίευτων Βρετανικών πηγών**

Εισαγωγή

Η εργασία αυτή επιχειρεί να ανασκευάσει τα υποστηριχθέντα από την καθηγήτρια Έλενα Σμυλιάσκαγια περί υπάρξεως ενός είδους ρωσικού κρατιδίου, λεγόμενου *Μεγάλου Ρωσικού Δουκάτου του Αρχιπελάγους* ή *Μεγάλου Ρωσικού Πριγκιπάτου*, κατά την περίοδο 1770 – 1774. Το κρατίδιο υποτίθεται ότι αποτελούσαν πάνω από είκοσι ελληνικά νησιά και αποτελούσε μάλλον δημιούργημα του ναυάρχου Σπυριδώφ. Η Δρ Σμυλιάνσκαγια αντλεί τις απόψεις της και τα επιχειρήματά της στα έγγραφα του Αρχείου του Σπυριδώφ, το οποίο ανακάλυψε.

Στα πιο κάτω θεωρούμε γνωστές τις απόψεις της Δρ. Σμιλιάνσκαγια και γι' αυτό δεν τις επαναλαμβάνουμε.

Στοιχεία από την ελληνική ιστοριογραφία

Για το θέμα του λεγόμενου ρωσικού 'πριγκιπάτου', ή κατά τους Έλληνες ιστορικούς για τη 'ρωσική κατοχή' των Κυκλάδων, έχουν προσφέρει στην ιστοριογραφία σε μεγάλη έκταση οι Π. Μ. Κοντογιάννης¹ και Κ.Ν. Σάθας² και σε μικρότερη οι Π.Ε. Κώνστας³ και Δ.Μ. Πασχάλης⁴, οι οποίοι δανείζονται κατά το πλείστον τα στοιχεία των προηγούμενων.

Στα εκτιθέμενα από τους πιο πάνω ιστορικούς δεν υπάρχει καμιά αναφορά σε έννοια κάποιου είδους ρωσικής 'κρατικής οντότητας' στο Αιγαίο. Αντίθετα μάλιστα

¹ Οι Έλληνες κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης Β' Ρωσοτουρκικόν πόλεμον ((1768-1774), Εν Αθήναις 1903.

² Τουρκοκρατούμενη Ελλάς. Ιστορικών δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του Οθωμανικού ζυγού επαναστάσεων του Ελληνικού Έθνους (1453-1821), Αθήνησι 1869.

³ Αντιναύαρχος στο βιβλίο του *Η Ρωσία ως ναυτική δύναμις (860-1960)*, Αθήναι 1964.

⁴ *Ιστορία της νήσου Άνδρου*, Αθήναι 1925-1927, Ανατύπωση Γ. ΔΑΡΔΑΝΟΣ, Αθήνα 2004.

το θέμα παρουσιάζεται μετά βεβαιότητα ως κατοχή, η οποία στην αρχή φαίνεται να έδωσε ελπίδες οράματος ελευθερίας και πολλές υποσχέσεις στους Έλληνες κατοίκους των νησιών, αλλά στη συνέχεια προξένησε μεγάλες αντιδράσεις λόγω της συμπεριφοράς των κατακτητών.

Ο Ρωσικός στόλος, μετά από την τρίμηνη ανεπιτυχή προσπάθεια καταλήψεως της Λήμνου και την αποχώρηση του Α. Ορλώφ για την Ιταλία, κατέπλευσε υπό τον Σπυριδών ως αρχηγού των ρωσικών δυνάμεων στη Νάουσα της Πάρου. Στη Νάουσα κατέπλευσε στα τέλη Δεκεμβρίου 1770 κι άλλη ρωσική Μοίρα υπό τον Δανό αντιναύαρχο Άρφ⁵. Η συγκέντρωση όμως στην Πάρο της μεγάλης ρωσικής δύναμης δημιούργησε τεράστια προβλήματα τροφοδοσίας των ανδρών και ανεφοδιασμού των πλοίων με τα αναγκαία υλικά.

Σημειώνεται ότι την περίοδο αυτή είχαν συγκεντρωθεί στην Πάρο 12 πλοία γραμμής, 14 φρεγάτες και ένα ολμοβόλο, χωρίς να υπολογιστούν τα πολυάριθμα μεταγωγικά. Στα πλοία επέβαιναν περίπου 11.200 ναύτες και ο στρατός, που εγκαταστάθηκε στην πεδιάδα της Πάρου, ανερχόταν σε 2.800 Ρώσους και 3.000 Έλληνες και Αλβανούς⁶.

Οι πολεμικές συνθήκες είχαν απομειώσει την ούτως ή άλλως μικρή παραγωγή των περισσότερων γύρω νησιών και η ανάγκες σίτισης και ανεφοδιασμού των Ρώσων δεν μπορούσαν να εξυπηρετηθούν από τους πόρους του νησιού. Επί πλέον οι άνδρες υπέφεραν από επιδημικές νόσους, μη υπάρχουσας υποδομής απομακρύνσεως των τεραστίων ποσοτήτων λυμάτων των ρωσικών δυνάμεων⁷.

Οι δυσκολίες διαβιώσεως των ρωσικών στρατευμάτων σε συνδυασμό με τα επιχειρησιακά σχέδια της Ρωσικής Αυλής οδήγησαν στην κατάληψη των Κυκλάδων. Σε επιστολή της η Αικατερίνης II προς τον Α. Ορλώφ της 22 Μαρτίου 1771 αναφέρει με σαφήνεια τους επιχειρησιακούς λόγους της κατοχής των Κυκλάδων: «...*Πρέπει όλα τα νησιά να καταληφθούν από μας, ούτως ώστε η Πύλη να τα θεωρήσει ως χαμένα και να στερηθεί στο μεταξύ τους συνήθεις φόρους από αυτούς και τις άλλες ωφέλειες. Οπότε, είναι αναγκαία η κατοχή καταλλήλων λιμένων αυτών των νησιών, όπου θα καταφεύγουν τα πλοία μας και προμηθεύονται τα αναγκαία καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής των πλοίων μας στα νερά αυτά, ειδικά δε να σταθμεύουν προ του*

⁵ Π. Κοντογιάννη *Οι Έλληνες...*, σελ.226.

⁶ Π.Ε. Κώνστα *Η Ρωσία...*, σελ. 119.

⁷ Π. Κοντογιάννη *Οι Έλληνες...*, σελ. 229.

Ελλησπόντου ...»⁸. Δικαίως επομένως διερμηνεύοντας την πιο πάνω επιστολή της Αικατερίνης II ο Έλληνας ιστορικός Κοντογιάννης συμπεραίνει: «...Οι Ρώσοι για να πιέσουν αρκετά την Πύλη, προκειμένου να επιτύχουν όσο το δυνατόν περισσότερο επωφελείς όρους ειρήνης, για να ανυψώσουν το ρωσικό γόητρο ενώπιον των Ελλήνων, έπρεπε όχι μόνον τις Κυκλάδες να κατέχουν, αλλά και να επεκτείνουν την αρχή των σε όλες τις νήσους του Αιγαίου...»⁹. Άλλωστε, είναι σαφές από την επιστολή, ότι η Αικατερίνη II επιθυμούσε την κατοχή των νησιών, δηλαδή ουσιαστικά δεν τα ήθελε για πάντα, αλλά μόνον για το χρονικό διάστημα που διαρκούσαν οι διαπραγματεύσεις για την ειρήνη, ως μέσο πίεσεως!

Το τελευταίο επιβεβαιώνει με τον καλύτερο τρόπο και ο ναύαρχος Σπυριδών, όταν έλεγε ότι «...η Πάρος, έχουσα καλούς λιμένας, θα επωλείτο αντί πολλών εκατομμυρίων φλωρίων εις τους Γάλλους ή εις τους Άγγλους, αν η περί ειρήνης συνθήκη επεδίκαζεν αυτήν εις την Ρωσίαν...»¹⁰. Η αναφορά αυτή του Σπυριδών εκτιμάται ότι αποδίδει την πραγματικότητα, αυτή καθ' εαυτή, ως προς το ανασκοπούμενο θέμα. Επιβεβαιώνει δηλαδή, την πρόθεση κατοχής ενός τουλάχιστον νησιού ως πιθανού ισχυρού διαπραγματευτικού στοιχείου των Ρώσων, όπως θα καταδειχθεί πιο κάτω.

Όσον αφορά στο ρωσικό σύστημα διοικήσεως των κατεχομένων Κυκλάδων, ως αναγκαίο γεγονός προκειμένου να επιτυγχάνεται το επιθυμητό αποτέλεσμα από την κατοχή, οι ιστορικές πληροφορίες των Ρώσων και των Ελλήνων ιστορικών συμπίπτουν κατά το μεγαλύτερο ποσοστό. Είχαν καταληφθεί, στις αρχές του 1771¹¹, περί τα 19 νησιά, ονομαστικά τα νησιά Μήλος, Κίμωλος, Φολέγανδρος, Σίκινος, Ίος, Θήρα, Αμοργός, Νάξος, Μύκονος, Δήλος, Τήνος, Σύρος, Άνδρος, Κέα, Κύθνος, Σέριφος, Σίφνος, Πάρος, Αντίπαρος¹². Τα νησιά αυτά, μετά από οδηγίες της ρωσικής διοίκησης εξέλεξαν αντιπροσώπους - σύνδικους – και ένα ‘καντσίλιέρη’, Γενικό Επίτροπο δε εξέλεξαν τον Μυκόνιο αξιωματικό των ρωσικών δυνάμεων Αντώνη Ψαρό¹³.

⁸ Κλωνός Στεφάνου *Ανέκδοτα έγγραφα προς τους κατοίκους των Κυκλάδων, αποσταλμένα επί της κατοχής αυτών υπό των Ρώσων*, Εν Αθηναίω τομ. 6, σελ. 207, με παραπομπή στο *Συλλογή της Ρωσικής Ιστορικής Εταιρείας*, 1867, τομ. 1, σελ. 68. Βλ. Π. Κοντογιάννη *Οι Έλληνες...*, σελ. 234.

⁹ Π. Κοντογιάννη *Οι Έλληνες...*, σελ. 234. Μεταγραφή στη σημερινή γλώσσα από Π. Στάμου.

¹⁰ Κλ. Στεφάνου *Ανέκδοτα έγγραφα...*, τομ. 1, σελ. 68.

¹¹ Βλ. αρκετά για τη ρωσική διοίκηση στο Κ.Ν. Σάθα *Τουρκοκρατούμενη Ελλάδα...*, σελ. 516 - 520, όπου ενδεικτικά ο όρκος των Μυκονίων και σχετικές διαταγές του Α. Ψαρού προς τους κατεχομένους.

¹² Π. Κοντογιάννη *Οι Έλληνες...*, σελ. 232-233.

¹³ Ίδιο, σελ. 235.

Οι σύνδικοι έπρεπε επίσης να επιβάλουν και τις ‘αγγαρείες’, δηλαδή στις διαδικασίες παρασκευής και προμήθειας τροφών και άλλων αγαθών για τους Ρώσους, με την αποστολή τους στην Πάρο, και να συλλέγουν τη ‘δεκάτη’, τον φόρο που προηγουμένως οι νησιώτες πλήρωναν στους Τούρκους και τώρα εισέπρατταν οι Ρώσοι¹⁴. Όλες οι πιο πάνω ‘αγγαρείες’ επιβάλλονταν με συνοδεία απειλών για αυστηρές τιμωρίες, αν δεν υλοποιούνταν έγκαιρα και πιστά, κατά τις ρωσικές διαταγές.

Εξ αιτίας όλων των πιο πάνω κατοχικών μέτρων και επιβολής υπακοής των ρωσικών διαταγών στους κατοίκους των Κυκλάδων, οι ‘υπήκοοι’ των νησιών άρχισαν να δυσανασχετούν έναντι της προφανούς ρωσικής καταπίεσης. Τη δυσφορία των νησιωτών μεγέθυνε και η αυξανόμενη δράση της πειρατείας, η οποία άρπαζε με επιθέσεις τα υπόλοιπα αγαθά των κατοίκων, που απέμεναν μετά τις επιβαλλόμενες ‘συλλογές’ των Ρώσων¹⁵. Οι Ρώσοι στις παρακλήσεις των Ελλήνων για προστασία από τους πειρατές περιορίζονταν μόνον «...στην έκδοση διαταγών κατ’ αυτών...»¹⁶.

Την δυσφορία των νησιωτών στην ρωσική κατοχή επέτειναν και οι ‘αταξίες’ των στρατολογημένων Ελλήνων και Αλβανών, οι οποίοι δεν σιτίζονταν επαρκώς από τους Ρώσους, οπότε «...μη πειθαρχούντες, εκακούχησαν τους απειροπόλεμους νησιώτας δεινώς τη αληθεία και απανθρώπως...»¹⁷. Ειδικά οι Παριανοί, που ‘φιλοξενούσαν’ στο νησί τους περισσότερους ‘ατάκτους’, μη μπορώντας να υποφέρουν περισσότερο, εγκατέλειπαν τα σπίτια των και μετανάστευαν σε άλλα μέρη, «...επόθουν δε την επάνοδον της μουσουλμανικής δεσποτείας...»¹⁸.

Το ρωσικό καθεστώς έληξε με την συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), οι Ρώσοι ‘προστάτες’ αποχώρησαν και δεν υπήρξε καμιά συνέχεια τυπικά ή στρατιωτικά στο καθεστώς που είχαν επιβάλει.

Στοιχεία από τα Βρετανικά Αρχεία

Προκειμένου να τεκμηριώσουμε κατά τον πιο επιστημονικά αποδεκτό τρόπο την άποψή μας για το ρωσικό καθεστώς στις Κυκλάδες και ανατρέχοντας σε άλλες πηγές ερευνήσαμε σχετικά στα Βρετανικά Αρχεία. Η έρευνά μας στα Βρετανικά Αρχεία

¹⁴ Π.Ε. Κώνστα *Η Ρωσία...*, σελ 120 - 121.

¹⁵ Π. Κοντογιάννη *Οι Έλληνες...*, σελ 243 – 250.

¹⁶ Ίδιο, σελ. 250.

¹⁷ Ίδιο, σελ. 251.

¹⁸ Κατά Sonnini στο *Voyage en Grece et en Turquie*, Paris 1801, t. 3, p. 272, όπως στην υποσημείωση 1 του Π. Κοντογιάννη *Οι Έλληνες...*, σελ 251.

(BrA)¹⁹ έφερε στην επιφάνεια 4 έγγραφα, τα οποία εκτιμάται ότι φωτίζουν την πραγματικότητα μέσα από διαφορετική γωνία για το μελετώμενο θέμα.

Στον τόμο SP 78/283 των BrA με τίτλο *Secretaries of State: State Papers Foreign, France*, περιέχονται 129 έγγραφα, κυρίως αναφορές του Άγγλου πρέσβη στο Παρίσι, Λόρδο του Χάρκουρτ²⁰, που υποβάλλονται στον Άγγλο Υπουργό των Εξωτερικών Λόρδο Ρότσορντ²¹ και απαντήσεις του τελευταίου προς τον ίδιο πρέσβη. Μεταξύ των 129, βρέθηκαν 4 έγγραφα, που αφορούν στο θέμα μας, και στα οποία αναφερόμαστε πιο κάτω. Τα έγγραφα αυτά δημοσιεύονται για πρώτη φορά.

Στο πρώτο έγγραφο²² - σε τετρασέλιδη αναφορά του Άγγλου πρέσβη από το Παρίσι προς το Λονδίνο - της 3^{ης} Ιουλίου 1771 ο πρέσβης Λόρδος Χάρκουρτ, μεταξύ των άλλων, στο τέλος της τρίτης και στην αρχή της τέταρτης σελίδας αναφέρει:

«...Απουσιάζοντας του Βασιλέως από τις Βερσαλλίες συνάντησα τον Δούκα D' Aiguillon στο Παρίσι. Σε ερώτησή μου αν φαίνεται να υπήρχαν εξελίξεις μεταξύ των Ρώσων και Τούρκων? Μου είπε ότι βρίσκει ότι οι απαιτήσεις των Ρώσων ήσαν πολύ υψηλές, ότι εκτός του ότι είχαν την είσοδο στη Μαύρη Θάλασσα, επιμένουν στη κατοχή ενός νησιού στο Αρχιπέλαγος, το οποίο υποθέτει ότι θα επρόκειτο να αγοράσουμε εμείς...».

Από την πιο πάνω διατύπωση αμέσως δημιουργείται ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο πρέπει να θεωρήσουμε το όλο εξεταζόμενο θέμα. Φαίνεται ότι στις συζητήσεις που διεξάγονταν το 1771, μεταξύ των Ρώσων και Τούρκων, για την πραγματοποίηση ειρήνης, που υπογράφηκε πολύ αργότερα το 1774, η ρωσική διπλωματία ήταν προσανατολισμένη προς τη θέση, την οποία ανέφερε και στο άρθρο της η Σμιλνάνσκαγια. Δηλαδή, κατοχή ενός νησιού του Αρχιπελάγους για να χρησιμοποιηθεί ως διαπραγματευτικό όπλο. Αλλά και οι λεπτομέρειες, που περιέγραψε η Σμιλνάνσκαγια, ότι ο Σπυριδών προέβαινε στη δημιουργία του πριγκιπάτου, ελάμβαναν χώρα επίσης στο 1771. Με το πιο πάνω απόσπασμα της αναφοράς του Άγγλου πρέσβη στο Παρίσι καταδεικνύεται, ότι η επίσημη διπλωματική θέση της Ρωσίας δεν περιελάμβανε τη δημιουργία οποιασδήποτε μορφής κρατιδίου στο Αρχιπέλαγος. Αν υπήρχε και θέμα ρωσικού 'κρατιδίου', θα

¹⁹ The National Archives, Kew Gardens, Richmond, Surrey, TW9 4DU. Νοέμβριος 2011.

²⁰ Simon Harcourt, 1st Earl Harcourt. Διορίστηκε κατά περιόδους στην Αυλή και σε Διπλωματικές θέσεις. Υπήρξε ο Άγγλος πρεσβευτής στο Παρίσι από το 1768 μέχρι το 1772.

²¹ William Henry, the 4th Earl of Rochford. Υπήρξε Πρεσβευτής στη Μαδρίτη από το 1763 μέχρι το 1766 και στο Παρίσι από το 1766 μέχρι το 1768. Από το 1768 μέχρι το 1775 υπήρξε ένας από τους Υπουργούς των Εξωτερικών.

²² Μετάφραση των εγγράφων από Π. Στάμου.

είχε γίνει σχετική αναφορά στους διπλωματικούς κύκλους για ένα τόσο σοβαρό θέμα, επομένως θα το ανέφερε και ο Άγγλος πρέσβης.

Η απάντηση του Άγγλου υπουργού Εξωτερικών βρίσκεται στο αμέσως επόμενο έγγραφο του Τόμου SP 78/283 των ΒρΑ.

Στην αρχή της επιστολής του ο Άγγλος υπουργός των Εξωτερικών βεβαιώνει τον Χάρκουρτ ότι η αναφορά του παρουσιάστηκε στο Βασιλιά! Επομένως, φαίνεται ότι θεωρήθηκε πολύ σημαντικό το περιεχόμενό της. Τούτο επισημαίνεται και από το γεγονός ότι συνεχίζει αμέσως την επιστολή του εισάγοντας το θέμα μας και ο Ρότσφορντ γράφει:

«...Καθώς έφθασαν εδώ πληροφορίες ότι η υποτιθέμενη Προαπαίτηση της Ρωσικής Αυλής να διακρατήσει ένα ή περισσότερα νησιά του Αρχιπελάγους, ήταν πιθανώς ένα Σχέδιο για να προσφέρουν ένα Δώρο τους στη Μεγάλη Βρετανία, η Εξοχότητά Σας κατά την επόμενη συνάντηση με τον Δούκα D' Aiguillon, στην περίπτωση που θα αναφερθεί σ' αυτό, διαβεβαιώστε τον ότι δεν έχουμε στη σκέψη μας κανένα σχέδιο επεκτάσεων, ή ας μου επιτραπεί καλύτερα να πω, ότι συγκρατούμε τον εαυτό μας από του να πραγματοποιήσουμε οποιαδήποτε Απόκτηση στον Λεβάντε, θα προσπαθήσω να τον ικανοποιήσω, γενικά, για την κακή εκτίμηση, (Σημ.ΠΣ –για τις προθέσεις) της Αυτού Μεγαλειότητας, υποθέτοντας ότι ο ίδιος απομακρύνει απόψεις φιλόδοξων βλέψεων για οποιοδήποτε τμήμα του κόσμου...».

Από την απάντηση επομένως του Άγγλου υπουργού των Εξωτερικών συμπεραίνεται, ότι οι Άγγλοι δεν είχαν κατά νου να επεκτείνουν την επικράτειά τους εκείνη την περίοδο, αλλά και ότι όπως ο υπουργός υποστηρίζει, ακόμα και αν οι Ρώσοι θα ήθελαν να τους προσφέρουν ένα τέτοιο 'δώρο', οι Άγγλοι δεν είχαν τη διάθεση να το αποδεχτούν. Η θέση αυτή της αγγλικής πολιτικής, όπως σαφώς διατυπώνεται στην επιστολή Ρότσφορντ, σημαίνει ότι ο διαπραγματευτικός πολιτικός ελιγμός της Αικατερίνης II, να πάρει δηλαδή με το μέρος της την Αγγλία με ένα 'δώρο' νησιών του Αρχιπελάγους, έπεφτε στο κενό.

Άλλωστε, η σε εξαιρετικά μικρό χρονικό διάστημα απάντηση του Άγγλου υπουργού επισημαίνει τη σημαντικότητα που απέδιδε η Αγγλική Αυλή στην πρόθεση της Ρωσίας να κατέχει ένα ή περισσότερα νησιά στο Αρχιπέλαγος και έσπευσε να ανακοινώσει ότι δεν επικροτεί αυτή τη ρωσική πρόθεση.

Σε μικρό χρόνο ακολούθησε επόμενη αναφορά του Άγγλου πρέσβη στο Παρίσι προς τον υπουργό του. Στην αναφορά του αυτή ο Λόρδος Χάρκουρτ, από το προάστιο Κομπχιέν του Παρισιού, καταγράφει το επείγον της υπόθεσης λέγοντας ότι, πριν ακόμα λάβει την τελευταία απάντηση του υπουργού του, είχε κάνει ήδη μια τεράστια προσπάθεια να αντικρούσει τις φήμες που κυκλοφορούσαν για την περίπτωση ενός νησιού στο Αρχιπέλαγος, που επρόκειτο να μεταβιβαστεί στο Βρετανικό Στέμμα.

Και ο πρέσβης συνεχίζοντας γράφει²³ «...Κατά την τελευταία μας συνάντηση, φαινόταν αντίθετος με την ιδέα να συνεχίσουν οι Ρώσοι την κατοχή ενός νησιού στο Αρχιπέλαγος, εκτιμώντας ότι αυτό θα μπορούσε αργά ή γρήγορα να αναμείξει την Ευρώπη σε ένα νέο πόλεμο, πιο σοβαρό από αυτόν μεταξύ των Ρώσων με τους Τούρκους. Ήταν προς το συμφέρον της Μ. Βρετανίας είπε, να αντιταχθεί σε μια τέτοια εγκατάσταση της Ρωσίας και αν το αποτολμούσαν, θα είχε επιπτώσεις στο εμπόριό μας στην Ανατολή, όπως και στο δικό τους. Η απάντησή μου ήταν, πως φοβάμαι ότι η ανάπτυξη του δικού μας εμπορίου δεν ήταν σε τόσο καλό επίπεδο, ώστε να υποφέρει όσο το δικό τους. Στη συνέχεια παρατήρησε ότι οι Ρώσοι φαίνεται να έχουν την πρόθεση να πάρουν την Κριμαία, το οποίο είναι πολύ πιθανό, επειδή είναι πολύ φυσικό να υποθέσουμε ότι οι Ρώσοι πολύ λογικά περιμένουν να έχουν κάποιο κέρδος από την επιτυχία των όπλων τους και η κατάκτηση της Ταταρικής Κριμαίας θεωρείτο πάντοτε το κυριότερο αντικείμενο τους...».

Είναι προφανές από την αναφορά Χάρκουρτ ότι, ακόμα και την ‘κατοχή’ ενός νησιού του Αρχιπελάγους από τους Ρώσους, δεν ήταν δυνατόν να αποδεχτούν οι Γάλλοι και οι Άγγλοι. Εκτός από τις γενικότερες σχέσεις και γεωπολιτικές ισορροπίες, που υπήρχαν την περίοδο αυτή, οι δύο Μεγάλες Δυνάμεις δεν επιθυμούσαν επί πλέον να βλάψουν την ανάπτυξη των εμπορικών των συμφερόντων στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Φαίνεται δε, ότι είχαν αποδεχτεί την πρόθεση της Ρωσίας να προσαρτήσει την Κριμαία. Επισημαίνεται επίσης, ότι οι Γάλλοι θεωρούσαν ότι η συνέχεια της καταλήψεως ενός νησιού του Αρχιπελάγους από τους Ρώσους μπορεί να προξενήσει έναν νέο πόλεμο στη Ευρώπη, πολύ δε περισσότερο η συνέχιση κατοχής πολλών νησιών στο Αρχιπέλαγος. Τούτο δηλαδή, πιστεύουν ότι θα μπορούσε να οδηγήσει όχι σε συνθήκη ειρήνης, αλλά σε πόλεμο. Οι απόψεις αυτές των Γάλλων και Άγγλων ασφαλώς δεν θα έπρεπε να διαφεύγουν από

²³ Για τη μετάφραση αυτής της αναφοράς συνεργαστήκαμε με τον φίλο ιστορικό Γιάννη Νικολόπουλο, τον οποίο από εδώ ευχαριστούμε.

τη σκέψη της Αικατερίνης II και των Συμβούλων της. Αυτός ήταν ίσος ο λόγος να αποφεύγει να συναινέσει στη δημιουργία ‘ρωσικού κρατιδίου’ στο Αρχιπέλαγος η Αικατερίνη II, παρά τις αντίθετες εισηγήσεις που δεχόταν από τους Α. Ορλώφ και ναύαρχο Σπυριδώφ!

Ακολουθεί το τέταρτο έγγραφο των ΒρΑ. Με την επιστολή αυτή φαίνεται ότι έκλεισε για την αγγλική διπλωματία το ζήτημα του ‘νησιού του Αρχιπελάγους’.

Συγκεκριμένα, στην πρώτη σελίδα της επιστολής του ο υπουργός βεβαιώνει τον πρέσβη στο Παρίσι για την ορθότητα των κινήσεων του και του χειρισμού του θέματος προς τη Γαλλική Αυλή. Σημειώνει «...*Η διστακτικότητα της Εξοχότητάς σας να διατηρήσετε διάλογο με τον Δούκα D’ Aiguillon σχετικά με το θέμα μιας ειρήνης των Ρώσων με την Πύλη, και η σύνεση που επιδείξατε να αποφύγετε να δώσετε κάποια γνώμη σχετικά με το πνεύμα, που ο Βασιλεύς πιθανώς να σκεφτόταν τα πλεονεκτήματα που αναμένονταν από το τελευταίο* (Σημ.ΠΣ – τη συναλλαγή για ένα νησί του Αρχιπελάγους), *εκτιμήθηκε ως πολύ αποδεκτό από την Μεγαλειότητα του...*».

Ο τρόπος όμως που τέθηκε το θέμα του ‘νησιού ή νησιών του Αρχιπελάγους’ ως αντικείμενο πιθανής συναλλαγής για την αγγλική πολιτική, το σύντομο χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο εξελίχθηκε στην αλληλογραφία των δύο αρμοδίων Άγγλων υπηρεσιακών παραγόντων, αλλά και το επείγον της ανταλλαγής της αντίστοιχης αλληλογραφίας το αναδεικνύουν ως ένα σημαντικό ζήτημα, για την Αγγλική διπλωματία. Το θέμα πιθανώς δημιουργήθηκε από τη Ρωσική πλευρά, αλλά η αντιμετώπισή του από την αγγλική πλευρά ήταν η επίδειξη άμεσης και κάθετα αρνητικής στάσης. Εκείνο όμως που σημειώνεται εδώ, είναι ότι είναι πολύ πιθανό στην πραγματικότητα οι Ρώσοι να σκέφθηκαν τη χρησιμοποίηση ενός τέτοιου διαπραγματευτικού επιχειρήματος, ανεξάρτητα αν δεν απέδωσε τελικά.

Η περίπτωση όμως της διατήρησης ενός νησιού στο Αρχιπέλαγος από τους Ρώσους για διαπραγματευτικούς λόγους έχει επιβεβαιωθεί και από τον σοβιετικό ιστορικό Ε. Τάρλε. Ο Τάρλε βασιζόμενος σε έγγραφο των ΡΚΑ²⁴ διατυπώνει την άποψή του για το ανασκοπούμενο θέμα μέσα σε λίγες γραμμές:

«...*Ο Σπυριδώφ αντιλαμβανόταν πολύ καλά ότι οι άσπονδοι εχθροί της Ρωσίας, οι Γάλλοι, αλλά και (όπως πιθανώς σκεφτόταν) οι πιθανοί σύμμαχοι Άγγλοι θα έδιναν πολλά, για να μπορέσουν να διώξουν από εδώ* (Σημ.ΠΣ – από την Μεσόγειο) *το ρωσικό στόλο: ‘...Αν πωλούσαμε αυτό το νησί με το λιμάνι της Νάουσας, καθώς και*

²⁴ Materialii dlia istorii ruskovo flota ч. XI Stb., 1886, p.654-656.

την Αντίπαρο στους Άγγλους ή στους Γάλλους, αυτοί, μολονότι έχουν δικά τους λιμάνια στη Μεσόγειο, θα μας έδιναν μετά χαράς όχι ένα, αλλά εκατομμύρια χρυσά... '...»²⁵.

Με την πιο πάνω όμως διατύπωση του Τάρλε, εκτιμάται ότι λύνεται και ο γρίφος των Βρετανικών Αρχείων. Κατά πρώτον, επιβεβαιώνεται και από τα Ρωσικά Αρχεία ότι υπήρχε θέμα – και το είχε θέσει ο ίδιος ο Σπυριδώφ – της διακρατήσεως ενός ή περισσότερων νησιών (Πάρος και Αντίπαρος ?), προκειμένου να χρησιμοποιηθούν κατά τις διαπραγματεύσεις για την επίτευξη ειρήνης. Κατά δεύτερον, πάλι με βάση τα ΡΑ, υπήρχε πρόθεση μεταβίβασης του/των νησιών στους Άγγλους (ως «δωρέα» ή πώληση), όπως φαίνεται και στα ΒρΑ. Η διάσταση που βάζουν ο Τάρλε και τα ΡΑ, ότι και οι Γάλλοι θα ενδιαφέρονταν για μια τέτοια μεταβίβαση, είναι πολύ δικαιολογημένη, δεδομένου ότι ήταν σφοδρή η αντίθεση των Γάλλων στην κάθοδο και παραμονή των Ρώσων στη Μεσόγειο.

Αν δε σημειώσουμε το γεγονός ότι ο Ε. Τάρλε, βαθύς μελετητής της ρωσικής ιστορίας της περιόδου, δεν αναφέρει στο έργο του²⁶ τίποτα για 'πριγκιπάτο' ή 'δουκάτο' κ.λ.π. του Αρχιπελάγους, πιθανώς να μπορούμε να υποθέσουμε ότι δεν υπήρχαν αρκετά ή καθόλου στοιχεία κατά τις ιστορικές του έρευνες, που να δικαιολογούν την ανάδειξη ενός τέτοιου ιστορικού θέματος.

Αλλωστε ο Ε. Τάρλε χρησιμοποίησε πολλές φορές όρους, που σαφώς υποδηλώνουν την 'κατοχή' και την 'κατάληψη των νησιών' του Αιγαίου. Περιγράφει δε χαρακτηριστικά την καλή συμπεριφορά «...των Ρώσων ναυτών και στρατιωτών αφενός, και των ρωσικών διοικητικών αρχών αφετέρου...και ότι ακόμα οι τοπικές παραδόσεις του 19^{ου} αιώνα αναφέρονται καλά στη ρωσική κατοχή...»²⁷.

Υπάρχει τέλος, υπηρεσιακή αναφορά του κόμη Βοηνόβιτς, υπαρχηγού του Σπυριδώφ στο διάστημα εκείνο, που απευθύνεται στο Ρώσο ναύαρχο την 16 Ιανουαρίου του 1771, η οποία στην αρχή αναφέρει: «...Υψηλότητά σας, αξιότιμε κύριε Γρηγόρη Αντρέεβιτς. Οι κάτοικοι των νησιών του Αρχιπελάγους ως υποταγμένοι κάτω από τα όπλα της Αυτής Αυτοκρατορικής Μεγαλειότητας κατά διαταγή του Υψηλοτάτου κόμη Αλέξιου Ορλώφ και της Υψηλότητάς σας διοικούνται τώρα από μένα....»²⁸.

Δηλώνει σαφώς δηλαδή, ο διοικητής των νησιών που κατέχουν οι Ρώσοι, ότι τα νησιά είναι υποταγμένα κάτω από τα ρωσικά όπλα!

²⁵ Ε. Ταρλέ *Η ναυμαχία του Τσεσμέ και η πρώτη ρωσική εκστρατεία στο Αιγαίο*, ΕΚΑΤΗ, Αθήνα 2003, σελ. 80.

²⁶ Ίδιο βιβλίο.

²⁷ Ε. Ταρλέ *Η ναυμαχία του Τσεσμέ...*, σελ. 90.

²⁸ Ίδιο, σελ. 91.

Επίλογος

Από τα πιο πάνω στοιχεία που εκθέσαμε, και με βάση κυρίως τα ΒρΑ, που αποκαλύπτουν την πραγματική έκταση του θέματος – ως πιθανό διαπραγματευτικό στοιχείο - σε συνδυασμό και με την μαρτυρία/άποψη του Τάρλε, ο οποίος επίσης μιλά για πιθανό διαπραγματευτικό στοιχείο (π.χ. συναλλαγή), μπορούν να διατυπωθούν τα πιο κάτω συμπεράσματα:

- Από την ελληνική ιστοριογραφία προκύπτει σαφώς ότι η ‘διακράτηση’ των νησιών του Αιγαίου από το 1771 μέχρι το 1774 από τους Ρώσους αποτελούσε ‘κατοχή’ των νησιών. Το σύστημα διοικήσεως που εγκατέστησαν οι Ρώσοι ήταν ένα σύστημα ελέγχου τηρήσεως των κανόνων του ‘κατακτητή’. Το σύστημα διοικήσεως εξασφάλιζε την υποταγή/υπακοή και τη συλλογή των φόρων για την διατροφή των στρατευμάτων κατοχής. Οι ιστορικές πληροφορίες και οι λεπτομέρειες των εγγράφων, που υπάρχουν στην ελληνική ιστοριογραφία βεβαιώνουν σε μεγάλη έκταση την κατοχική λειτουργία των νησιών, αλλά και το στοιχείο της εκμετάλλευσης του χριστιανικού ομόδοξου από τον κατακτητή, για τον εξαναγκασμό των Ελλήνων κατοίκων να υπακούσουν. Άλλωστε, οι Έλληνες πιστεύοντας στα κηρύγματα ομοδοξίας των Ρώσων ήλπιζαν σε καλλίτερες συνθήκες επιβίωσης υπό τον Ρώσο κατακτητή, έναντι του Τούρκου, αλλά διαψεύστηκαν.
- Από την επιχειρηματολογία της Σμιλνάνσκαγια και από τα έγγραφα των ΡΑ που χρησιμοποιεί, δεν προκύπτει σαφώς να έχουν γίνει αποδεκτές από τη ρωσική ηγεσία προτάσεις του Α. Ορλόφ και του ναυάρχου Σπυριδών για τη δημιουργία ρωσικής κρατικής οντότητας, οποιαδήποτε μορφής (δουκάτου, πριγκιπάτου κ.λ.π.). Επίσης, στην συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή δεν αναφέρεται τίποτα σχετικό και το θέμα φαίνεται ότι δεν ετέθη ούτε ως διαπραγματευτικό επιχείρημα. Ένα τόσο σοβαρό θέμα και μεγάλου διαπραγματευτικού βάρους (‘κρατίδιο’), αν υπήρχε επίσημα, θα είχε ασφαλώς τεθεί κατά τη διαπραγμάτευση και θα είχε καταγραφεί στην ιστοριογραφία.
- Οι ενδείξεις ότι ο ναύαρχος Σπυριδών επιθυμούσε τη δημιουργία ενός ρωσικού ‘κρατιδίου’, χωρίς μάλιστα την άδεια της Αυτοκράτειρας, δεν μπορούν να θεωρηθούν τεκμηριωμένες με τα μέχρι τώρα ευρήματα της Σμιλνάνσκαγια. Ανυπόγραφα έγγραφα και εκθέσεις ιδεών ή προθέσεων σε προσωπικές σημειώσεις έχουν τη σημασία τους, πιθανώς για να

σκιαγραφίσουν την προσωπικότητα του ανδρός, αλλά δεν μπορούν να αποτελέσουν στοιχεία τεκμηριώσεως για την πραγματοποίηση και επίσημη αποδοχή των ιδεών αυτών.

- Τα ΒρΑ υπαινίσσονται και μόνον περίοδο, κατά την οποία οι Ρώσοι ‘δοκίμασαν’ να χρησιμοποιήσουν την κατάληψη ενός ή περισσότερων νησιών στο Αιγαίο ως διαπραγματευτικό όπλο στις συνομιλίες ειρήνης. Και το στοιχείο τούτο είναι αμφίβολο αν τελικά χρησιμοποιήθηκε ή αν αποτέλεσε σημαντικό μέρος των εξελίξεων των ειρηνευτικών συνομιλιών. Αν υπήρχε ένα σημαντικό διπλωματικό θέμα, όπως του υποτιθέμενου ‘κρατιδίου’, ασφαλώς θα αναφερόταν στα ΒρΑ.
- Ο Ε. Τάρλε, έμμεσα, επιβεβαιώνει τα ΒρΑ, αλλά δεν αναφέρει ύπαρξη θέματος ρωσικού ‘κρατιδίου’ στο Αιγαίο. Ένα τόσο σοβαρό θέμα άλλωστε, αν υπήρχε, δεν θα μπορούσε να μην αναδειχθεί ιστορικά από τον Ρώσο επιφανή επιστήμονα.

Τέλος, είναι αναγκαίο να επισημανθεί η σπουδαιότητα της ερευνητικής προσπάθειας της καθηγήτριας Έλενας Σμιλνάνσκαγια, η οποία πιθανώς δεν προσέφερε όσα θα ήλπιζε στο θέμα δημιουργίας ρωσικού ‘πριγκιπάτου’ στο Αιγαίο, έφερε όμως στο φως σπουδαία στοιχεία για την προσωπικότητα και δραστηριότητα του ναυάρχου Σπυριδώνη κατά την πρώτη ιστορικά εμφάνιση του Ρωσικού Στόλου στη Μεσόγειο.